

Jela Maresić, Bojana Schubert

KAJKAVSKI JEZIČNI IZRAZ U DJELIMA FRANA GALOVIĆA

dr. sc. Jela Maresić, Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, jmaresic@hazu.hr, Zagreb
dr. sc. Bojana Schubert, Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, bmarkovi@hazu.hr, Zagreb

izvorni znanstveni članak

UDK 821.163.42.09 Galović, F.

811.163.42'38 Galović, F.

rukopis primljen: 14. 11. 2014.; prihvaćen za tisak: 18. 12. 2014.

U radu se analizira kajkavski jezični izraz u djelima Frana Galovića: nedovršena kajkavska zbirka pjesama Z mojih bregov, nedovršeni roman Rastanak te, također nedovršena, kajkavska drama Sodoma u kojima književnik na različite načine rabi urbanu zagrebačku kajkavštinu te zavičajni idiom, mjesni govor rodnoga Peteranca. Daju se i napomene o općim književnoumjetničkim tendencijama koje su obilježavale tadašnje razdoblje moderne u kojem je Galović stvarao i kojemu je pripadao. Autorice se osvrću i na neka važnija dosadašnja izdanja Galovićevih djela i na njihove priređivače, a jezičnu analizu temelje na rukopisima koji su pohranjeni u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Ključne riječi: *Fran Galović; urbana zagrebačka kajkavština; peteranski govor*

1. Uvod

Iako u različitim ulogama i s različitim valorizacijskim predznakom, kajkavska su obilježja hrvatske književnosti prisutna u cjelovitu razdoblju od ilirizma naovamo. Nakon što je književna kajkavština u sjeverozapadnoj Hrvatskoj zamijenjena književnom štokavštinom (počevši od četrdesetih godina 19. stoljeća), a sa svrhom stvaranja zajedničkoga standardnog jezika svih Hrvata, istovremeno je u javnome i književnome općenju došlo do stigmatizacije nestandardnih hrvatskih idioma, kako bi se što lakše implementirao na štokavštini zasnovan standard.¹ U pjesničkome kontekstu to je

¹ Standardizacija je povezana s otvorenim prestižem jezika koji se standardizira, što često rezultira stigmatizacijom jezika (dijalekata, vernakulara) koji se ne standardiziraju (usp. Milroy 2012: 582). Jezična politika koja se provodila tijekom druge polovice 19. stoljeća dovela je do negativnoga markiranja kajkavskoga književnog jezika, koji je dotad bio dominantni narodni idiom u civilnoj Hrvatskoj (uz daleko prestižnije

značilo napuštanje kajkavskoga izraza sve do Matoševa *Hrastovečkog nokturna*, a u prozi se kajkavština javljala ili kao manji dio dominantno štokavske naracije piščeva jezika (npr. u prozama Janka Leskovara), ili u dijalozima kajkavskih likova (npr. u prozama K. Š. Gjalskog) (usp. Sović 1988: 41–42). U drami se ona često svodila na dijalektni dramski infiltrat u dominantnu maticu standarda sa svrhom oživotvorenja scenskoga jezika lokalnim jezičnim koloritom (Skok 1996: 210).²

Napokon, s razdobljem hrvatske moderne pjesnici se vraćaju zavičaju i svojem intimnom jezičnom izrazu, a počinje i bitno drugačije shvaćanje dramsko-izražajne i dramaturško-scenske funkcije jezika te u nekih autora dolazi do spontanoga korištenja dijalektnog i razgovornog idioma. Reprezentativnim se predstavnicima toga razdoblja, koji su unijeli kajkavske elemente u svoje književne tekstove, smatraju Antun Gustav Matoš i Fran Galović. Nakon njih dolaze Dragutin Domjanić sa svojim kajkavskim zbirkama, Miroslav Krleža s *Baladama Petrice Kerempuha* (1936) i drugi. Nije nevažno istaknuti da je kraj 19. i početak 20. stoljeća i vrijeme pojačanoga zanimanja za znanstveno istraživanje narodnih govora.³

2. Sudbina Galovićeve književne ostavštine

Iz rukopisne se ostavštine vidi da je Galović imao golemih planova, predviđao je poglavlja pripovjedaka i drama koje će napisati, čak i koliki će broj stranica svako poglavlje imati. Bio je, kako su to već njegovi suvremenici uočili, književnik velikih mogućnosti i pretenzija, koje u kratkome životu nije uspio realizirati (Benešić 1940: 9–10).

Cjelokupna je ostavština, sva djela, uključujući i nedovršena, početničke pjesme pa i Galovićeve prijevode Baudelairea i drugih pisaca, objavljena pod uredništvom književnika i jezikoslovca Julija Benešića, i to, u deset knjiga.⁴

Benešićev predgovor iz 1940., kao i izdanje sveukupne Galovićeve književne ostavštine, nezaobilazno je polazište svim kasnijim proučavateljima te priređivačima izdanja

strane jezike – njemački i latinski), ali i do neadekvatne recepcije cjelokupne stare kajkavske književnosti tijekom 20. stoljeća.

² Drugim riječima, u drami pisanoj književnom štokavštinom poslije 1835. godine kajkavština je služila ponajprije kao sredstvo kojim se dramsku osobu osuđuje na provincijalnu smiješnost, a kada i dopre do gradske sredine kajkavština će se često naći u devalviranoj semantičkoj i dramaturškoj funkciji (Batušić 1976: 255).

³ Tada nastaju i do danas nezaobilazne rasprave, znanstvena djela s područja dijalektologije, a iz toga perioda datiraju i prve fonografske snimke hrvatskih izvornih govora (*Croatian Recordings 1901-1936.*, 2009).

⁴ Dvije su knjige pjesama objavljene 1940. u Binozinu izdanju. Prva sadrži opsežan Benešićev predgovor – *O životu i radu Frana Galovića* (Benešić 1940: 7–106), Galovićeve početničke radove, a druga štokavske pjesme iz kasnijega razdoblja i kajkavsku zbirku *Z mojih bregov* koju je pisao pred kraj života.

Benešić je 1942. sabrao i druga Galovićeve djela. Prozu je objavio u dvije knjige pod naslovom *Pripovijesti I. i II.* u izdanju Hrvatskoga bibliografskoga zavoda, a iste je godine objavio knjigu *Članaka i kritika* te sve Galovićeve drame u pet knjiga.

Godine 1943. pod njegovim je uredništvom u Izdanju Hrvatskoga izdavačkoga zavoda objavljeno i II. izdanje *Pjesama* u dvije knjige. Druga knjiga, između ostaloga, sadrži i kajkavski ciklus *Z mojih bregov*.

njegovih djela.⁵ Benešić u predgovoru ocjenjuje Galovićeve djela i književnoumjetnički rad sljedećim riječima: „Slijediti razvitak talenta Frana Galovića velik je užitek i za istraživača i za čitaoca. U hrvatskoj književnosti nema primjera, da je itko u jedanaest godina stvaranja pokazao toliko napredak...” (Benešić 1940: 9).

Ne može ostati nezapaženo da je Benešić u popisu *Djela Frana Galovića* (Benešić 1940: 206) zbirku *Z mojih bregov* nazvao „slavni ciklus” u podravskoj kajkavštini, ali ju nije uvrstio u popis izvora svojega velikoga *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. U taj su rječnik ušla samo neka Galovićeve štokavska djela (v. Benešić 1985: XXXIV). U nedovršenu romanu *Rastanak*, koji formalno jest na popisu izvora za rječnik, nalazi se značajan broj kajkavskih interpolacija, međutim ni te dijelove Benešić ne uvrštava u leksikografsku građu. Tako, primjerice, nema ni traga kajkavskim likovima *jemput*, *kesnej*, *kaj*, *sneha*⁶ (*Rastanak* 151, 153, 154, 174)⁷, pa ni riječi koje su izrazom identične štokavskim, ali se razlikuju u značenju, npr. *spominjati se* ‘razgovarati’, *složiti* ‘pripremiti, prirediti’ (*Rastanak* 174, 178). Tu se pokazuje raskorak između Benešića – književnika, priređivača i dobrog poznavatelja Galovićevih djela, u krajnjem slučaju i njegova dobrog prijatelja i Benešića – leksikografa koji se povodi za potpuno drugim načelima sastavljanja rječnika. Taj je rječnik potpuno otvoren leksemima koji ne pripadaju standardnom hrvatskom jeziku, a na desnoj je strani rječnika tek naznačeno koji bi se lik mogao odabrati kao poželjan. Nažalost, i on je zatvoren kajkavskom književnom jeziku u cjelini, ali i mnogim kajkavizmima koji se pojavljuju unutar štokavskih književnoumjetničkih djela, pa tako i onih Frana Galovića.⁸

3. Kajkavski izraz u Galovićevoj djelu

U nastavku rada analizirat ćemo Galovićeve kajkavski izraz poštujući kronologiju djela u kojima se javlja. Ponajprije ćemo obraditi Galovićeve urbane zagrebačke kajkavštine kojom je u cijelosti napisao nedovršenu dramu *Sodoma* iz 1911. godine. Cilj je toga dijela analize dati znanstveni doprinos za buduće rekonstrukcije zagrebačke kajkavštine s početka 20. stoljeća. Slijedi analiza kajkavskih interpolacija u književnim jezikom pisano-

⁵ Djela Frana Galovića objavljena su u brojnim izdanjima, samo važnija literatura sadrži preko dvjesto bibliografskih jedinica (usp. Solar 2010: 179–202).

⁶ A u rječniku nalazimo primjerice likove *snaja* i *snaša* (Benešić 2013: 3028) koji ne pripadaju standardnom hrvatskom jeziku. Npr. RHJ (ur. J. Šonje) bilježi lik *snaša* s oznakom reg.

⁷ Citati iz romana *Rastanak* navedeni su prema izdanju iz 1942., a uspoređeni su i s izvornim Galovićevim rukopisom (NSK, R 6016/5).

⁸ U popisu izvora iz kojih je ekscerpirana građa za Benešićev rječnik jedno su od rijetkih kajkavskih djela *Balade Petrice Kerempuha* Miroslava Krležea. To je iznimka koja previše ne iznenađuje, ako se uzme u obzir da je inicijator, pokretač izrade toga rječnika bio upravo Miroslav Krleža, tada na poziciji potpredsjednika Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti pod čijim se okriljem rječnik počeo izrađivati. No, i *Balade* su u rječnik ušle samo formalno, kao jedinica u popisu izvora, jer leksik *Balada* ne ulazi u natukničku građu te nisu obrađeni leksemi poput: *galge*, *mešter*, *bleščiti*, *jazbec*, *fehtar*, *jopet* i sl. Čak i u natuknicama koje se poklapaju s leksikom iz *Balada* oprimjerenja iz *Balada* izostaju, a dolaze iz djela drugih autora, primjerice: *galženjak* – Veber-Tkalčević; *potepuh* – Šenoa, Gjalski, Ujević i dr.; *duha* – Nazor, Cepelić; *cmizdriti* – Nametak i sl. (Benešić 1985 – 2013).

me nedovršenom romanu *Rastanak* iz 1914. godine, s ciljem određenja tipa kajkavštine, kao i njezine stilske i književne uloge. Posljednji dio analize bavi se jezikom najpoznatije Galovićeve pjesničke zbirke *Z mojih bregov* iz 1914. godine, koja predstavlja prvi zapis peteranske kajkavštine. Krajnji je cilj ovoga rada pokazati status i ulogu, kao i izražajnu moć kajkavskoga izraza u hrvatskoj književnosti na početku 20. stoljeća.

3.1. Nedovršena drama *Sodoma*, 1911.

Fran Galović vrlo rano, već u đачkom dramskom pokušaju *San u proljetnoj noći* (1904), upotrebljava kajkavske dramske replike, no daleko je zanimljivija njegova nedovršena drama *Sodoma* iz 1911. godine, koja je u cijelosti napisana kajkavski.⁹ O jeziku *Sodome* nije mnogo pisano te je izostala i ozbiljnija sociolingvistička analiza jezika toga djela. Dosadašnji se proučavatelji Galovićeve djela slažu u tome da je riječ o zagrebačkoj gradskoj kajkavštini (Skok 1996: 215; Solar 2009: 433), a ne o kojem mjesnom kajkavskom govoru. Vrijedi zamijetiti da je najznačajnije obilježje Galovićeve izraza u *Sodomi* u tome da mu nije namijenjena uobičajena zabavljačka i komička uloga, već se njime oslikava život jedne zagrebačke obitelji (Skok 1996: 215). Time Galović anticipira krležijanski pristup kajkavštini u kojem ona nema više tradicionalnu devalviranu ulogu, nego joj je vraćen dignitet kao ravnopravnom izražajnom sredstvu.¹⁰

Ako čitavu stvar promotrimo s pozicije rekonstrukcije zagrebačkoga gradskog idioma s početka 20. stoljeća, upravo jezik dramskih djela poslužiti će nam da dođemo do zadovoljavajućih informacija. Naime, gradski su se urbani idiomi u svjetskim okvirima počeli istraživati tek u drugoj polovici 20. stoljeća s razvojem nove lingvističke discipline, sociolingvistike¹¹, stoga nije neobično da je i kod nas prva studija gradskoga govora nastala tek 1966. godine.¹² Da bi se utvrdio zagrebački govor prijašnjih vremena valja se poslužiti metodama povijesne sociolingvistike, međustrukovne discipline kojoj je osnovni cilj upravo rekonstrukcija jezika u njegovu društvenome kontekstu (Romaine 1988: 1453).¹³

⁹ *Sodomu* je Galović zamislio kao realističnu dramu u tri čina, a završio je samo prva dva. Likovi su Zagrepčani, pripadnici siromašnijega građanskog sloja s početka 20. stoljeća, a u središtu je zbivanja egzistencijalna problematika, borba za golo preživljavanje, koja iz nekih likova izvlači najniže ljudske strasti i osobine. Negativan je lik oca, ljenčine i pijanice, koji u jednom trenutku svoju ženu okrivljava za loše imovinsko stanje riječima: *Zakaj imaš toliko dece?* – misleći pritom na vlastitu djecu.

¹⁰ U punom sjaju i s daleko većom recepcijom kajkavštinu će u 20. stoljeću promovirati Miroslav Krleža u dramama *Kraljevo* 1918. i *Vučjak* 1923., a poslije njega Joža Horvat, Slavko Kolar i Mladen Kerstner.

¹¹ Znamenita je studija Williama Labova *The social stratification of English in New York City* iz 1964.

¹² Riječ je o analizi zagrebačkoga gradskoga govora u djelu *A Zagreb kajkavian dialect* Thomasa F. Magnera iz 1966. godine.

¹³ Jasno je da se povijesnosociolingvističke analize ne mogu temeljiti na posve raznolikim i reprezentivnim jezičnim korpusima u kojima bi bili zastupljeni svi jezični registri i svi žanrovi, ili pak jezik svih društvenih slojeva, kao što to mogu suvremene sociolingvističke analize, nego se one mogu baviti temama koje dopuštaju sačuvani tekstovi. Također je jasno da pisani jezik nije isto što i govoreni jezik i da će u pismu češće doći do hiperkorekcije, utjecaja standardnoga jezika na čiji lokalni idiom, ali i do pisarskih pogrešaka (usp. Hernández-Campoy i Schilling 2012: 65–68). Prema E. W. Schneideru (2002) govorenome je jeziku

Zagrebačka gradska kajkavština na temelju koje je izgrađen i kajkavski književni jezik (sredina 16. – sredina 19. stoljeća), obiluje posuđenicama iz stranih jezika, osobito iz latinskoga koji je bio službenim jezikom ugarskoga dijela Habsburške Monarhije, a još više iz njemačkoga koji je uživao prestižan status među građanstvom SZ Hrvatske. Od polovice 19. stoljeća u civilnoj Hrvatskoj postupno raste status književne štokavštine te je početkom 20. stoljeća kajkavskim jezikom građanstvo govorilo samo kod kuće i u krugu bliskih prijatelja, dok se u formalnim situacijama služilo književnom štokavštinom, što je dovodilo do zablude da je kajkavština u Zagrebu svedena na jezik neukih radnika i služavki (Magner 1966: 12). S obzirom na nizak status u službenim i akademskim krugovima, kajkavština je u Zagrebu ipak zadržala svoju vitalnost, a Magner (*isto*, 12) smatra da su je lingvisti u svojim radovima zaobilazili zbog kulta standardnoga jezika (štokavskoga) i zato što je riječ o tzv. miješanom dijalektu.

U analizi jezika Galovićeve drame *Sodoma* iz 1911. godine usporedile smo jezične podatke iz drame¹⁴ s rezultatima analize zagrebačke kajkavštine Thomasa Magnera iz 1966. godine, kao vremenski najbližim sociolingvističkim podacima te s rezultatima Šojatove analize iz 1998. Treba odmah upozoriti da je kod Galovića riječ o jeziku upotrijebljenu za imaginarnu situaciju, jeziku kojim su po njegovu mišljenju govorili pripadnici radničke klase i niskoga socijalnog statusa s početka 20. stoljeća, dok je Magner (1966: 13) za ispitanike odabrao visokoobrazovane Zagrepčane, a analizu je proveo i pola stoljeća kasnije, u kojem vremenu je zasigurno došlo do promjena u zagrebačkoj kajkavštini. Druga spomenuta analiza *zagrebačkoga kaj* još je novijega postanja. Također, Galoviću smo zagrebačku kajkavštinu usporedile i s govorom Lacike Petka,¹⁵ lika Zagrepčanina iz Zagorkina igrokaza *Jalnuševčani* (1917/1973), kao vremenski, žanrovski i medijski najbližem izvoru (riječ je o zagrebačkome govoru iz dviju drama nastalih 20-ih godina 20. stoljeća).

Refleks jata i u *Sodomi* i u ZKG-u¹⁶ uglavnom je ekavski (*lepo* 137, *zapovedati* 138, *nedelu* 141, *posle obeda* 141 i sl.), uz uobičajene ikavizme (*pri meni* 141, *gdi, ni vredno* 142).

Refleks šva je u *Sodomi*, kao i u ZKG-u dvojak: *e* (*sem* 138,¹⁷ *pijanec* 138, *nisem* 153, *otišel* 157, *muškarec* 158 – ispravljeno prema rukopisu, *mrtev* 178, *gladen* 185) i *a* (*dan* 2x 138, *jedan* 154, *danas* 155, *imal* 157, *manje* 175, *sanjaj* 176, *kasno* 177 sl.).

najbliži pisani jezik sudskih zapisnika, privatne korespondencije i dnevnika te jezik dramskih tekstova namijenjenih izvodenju na pozornici.

¹⁴ Analiza je prvotno napravljena prema izdanju: Galović (2009), no tijekom rada ustanovljene su jezične neujednačenosti koje su nas potaknule da pogledamo i rukopis djela, što je pak rezultiralo otkrivanjem brojnih pogrešaka već u Benešićevu izdanju, a onda do još većeg broja nepodudaranja s izvornikom u Solarovu, Petračevu i Ernečićevu izdanju. Velika je šteta što se urednici potonjega izdanja nisu služili i rukopisom *Sodome* koji je pisan vrlo čitljivo, a pohranjen je u odličnome stanju (v. NSK, R 6015/IV).

¹⁵ Zanimljiv je stav lika Lacike Petka zvanog *Presvijetli*, koji za posjeta Jalnuševcu, mjestu u kojem stanovnici govore štokavski, kaže: „Znate, ja sam Zagrepčanin i govorim kajkavski. To je stara hrvatska reč, a vi govörite samo štokavski, mi se bumo dobro razmeli.” (Zagorka 1917/1973: 511).

¹⁶ ZKG kratica je za *zagrebački kajkavski govor* kako ga opisuje Magner (1966).

¹⁷ Prvo lice jd. gl. *biti* u Galovića dosljedno dolazi u obliku *sem*, a primjeri *sam*, *nisam* 145, 149, 159, 165 koji se javljaju u izdanju iz 2009. priređivačevi su propusti. Vrijedi spomenuti da u toj kategoriji Zagorka dosljedno rabi *a* kao refleks šva, a za ZKG refleks *a* (*jesam/sam*) navodi i Magner (1966: 37).

Kolebanja u upotrebi prefiksa *pre-/pro-* uočena su samo u leksemu: *prešlo* 139, *prešel* 'otišao' 143, *projde* 179¹⁸, dok drugdje u drami dolazi *pre-*: *premenilo* 144, *prenarediti* 151, *prebudi* 166, *preteram* 171, 188.¹⁹

U *Sodomi* u nekim primjerima dolazi do proteze *v-*: *vuglu* 157, *vuglen* 191, a u drugima ona izostaje: *učitel* 153, *ubijem* 164, *umrl* 181. Zagorkin Lacika Petak uglavnom ju provodi: *vufal* 519, ali: *vu Vlaškoj ulici* 512 / *vu Vlaškoj vulici* 513, *vura* 513, *vuh* 514 i sl. Magner ne spominje protezu u opisu fonologije ZKG-a.

Prilozi u ZKG-u i u *Sodomi* redovito dolaze u skraćenome obliku, bez *-o*: *kak* 137, *nekak* 138, *prav* 138, *tak* 163, *ovak* 137.

Palatalno *l* se u *Sodomi* depalatalizira: *ludi* 138, *zadovolna* 139, 144 *prijatelji* 141, *valda* 142, *pozdravla* 143, *zbila* 'zbilja' 162, *kralevska* 166, *opskrblena* 170 i sl.²⁰ S druge strane, u ZKG-u (Magner 1966: 21) i kod Lacike Petka dolaze i palatalni i depalatalizirani primjeri.

Refleks *ń* u *Sodomi* dolazi fakultativno kao *nj* ili *n*: *spominjale* 144, *Sneguljica* 154, *spominjali* 171, kao i u ZKG-u i u Lacike Petka.

Galović ne bilježi zamjenu krajnjih zvučnih konsonanata bezvučnima (*poleg* 140, *zabadav* 151), kao ni Zagorka, što je uobičajen postupak i u starih kajkavskih pisaca, iako je u kajkavskim mjesnim govorima i u zagrebačkome gradskom idiomu to uobičajena jezična pojava (Magner 1966: 21). Kako ga Galović ne bilježi ni u zbirci *Z mojih bregov*, zaključujemo da je riječ o prilagodbi pisanome mediju.

I u *Sodomi* i u ZKG-u karakterističan je izostanak druge palatalizacije (*popravki* 137, *v lederfabriki* 156, *svedoki* 175).²¹

Prema Magnerovu pisanju palatalni **t'*, **d'* u ZKG-u > *č*, *dž*, dok Galović za razliku od starih kajkavskih pisaca, ali i nekih suvremenih, te za razliku od svojih peteranskih tekstova, u *Sodomi* razlikuje *č* i *ć*: *kaj ćete* 137, *plaćati* 137, *reći* 141, *Božić* 143, *bedastoća* 157, *reč reći* 161, *noć* 178 i sl.²² Galović u *Sodomi* ima **təj* > *ć/tj* (*cveće* 150, *cvetje* 188), neizmijenjeni dolaze *jd*, *jt* (*najdem* 158, *dojde* 161, *dojti* 161), a rabi i **st'* > *šč* (*dvorišće* 181). U govoru Zagorkina lika Lacike Petka također se razlikuju *ć* i *č*²³: *hoćeju* 513, *sećaš* 513, *čestitam* 525 i sl.

¹⁸ U primjeru *probudiš* 185 riječ je o pogrešci, jer u rukopisu dolazi *prebudiš*.

¹⁹ U kajkavskome književnom jeziku (16. – 19. stoljeće), kojemu je u temelju zagrebačka kajkavština, postoji kolebanje u upotrebi prefiksa *pro-/pre-* tijekom čitava njegova postojanja. Prefiks *pre-* daleko je učestaliji u tvorbi glagola u kajkavskome narječju, a *pro-* se pojavljuje rijetko.

²⁰ Oblik *prijatelja* 185 omaška je priređivačeva, u rukopisu dolazi *l*.

²¹ U primjeru *patuljci* 154 riječ je o tipografskoj pogrešci (v. *patuljki* u rukopisu, str. 37).

²² Primjeri: *Božić* 140, 154, *pobeći* 156, *već* 157 omaške su priređivačeve.

²³ Valja napomenuti da smo se za potrebe ovoga rada služile Batušićevim izdanjem Zagorkinih *Jalnuševčana* (1917/1973) jer Zagorkin jezik i nije središnjom temom ovoga rada, no za buduća će istraživanja biti korisno pogledati autograf toga djela.

U *Sodomi* Galović piše samo s metatezom: *sve, svaki* 2x 138, *svakomu* 141, *svejedno* 145., dok Lacika Petak upotrebljava oblike iz kojih je ispalo *v*: *se kaj hoćeš* 519, *saki Cigan* 528 i sl. Magner ne obrađuje taj jezični problem.

Prijedlog/prefiks *iz-* dolazi u *Sodomi* i u punome i u skraćenoime obliku: *z dvorbe* 140, *zmučiš* 157, *izgleda* 162, *izgledala* 170, *izgledam* 187, *zmučila* 141.

Prijedlog *s* u *Sodomi* dolazi u obliku *z*: *z nikim* 145, *s menom* 164 (u rukopisu je *z menom*), *z dobra* 171, *z detetom* 175, a pred palatalima kao *š/ž*: *š njom* 141, *ž njimi* 141, *š čim* 159, *š njom* 171 (ispravljeno prema rukopisu).

Brojni su primjeri iz *Sodome* u kojima dolazi prijedlog/prefiks *vǎ- > v-*: *vgrizla* 150, *vlovim* 153, *vbol* 166 i sl., a rjeđe on ispada: *zela* 162.²⁴

U *Sodomi* dolazi uglavnom promijenjeni suglasnički skup *cr-* koji je tipičan za ZKG poslije 19. stoljeća (Šojat 1998: 19), ali i za Galovićev peteranski govor (v. kasnije u radu). Iznimno se javlja *čr-*: *s črlenimi lasi* 170. U govoru Lacike Petka, s druge strane, uočena su kolebanja *čr-/cr-*: *crna* 513, *črlena* 514.

Za razliku od Magnerovih rezultata za I mn. m. r. -*ima*, u *Sodomi* dolazi stariji kajkavski oblik na *-i*: *z nekojimi svojimi prijatelji* 141, *z lampioni* 187.

U G mn. m. r. u *Sodomi* dolaze nastavak *-ov*: *dijakov* 152, *mimo auzlagov* 179 i nulti nastavak, a potonji se nastavak javlja u sva tri roda samo u određenih leksema, kao i u ZKG-u (Magner 1966: 28): *imam nekaj malo drv* 140, *stara šezdeset let* 142, *to košta penez* 151 i sl.

U G mn. ž. r. *e*-deklinacije Magner bilježi *žena/ženah*, u *Sodomi*: *više ženskih* 141, ali i *žen* 189.

U D/L mn. ž. r. *e*-deklinacije Magner bilježi *ženama/ženami*, u *Sodomi*: *po kavanami*, *po birtijami* 179, ali: *po rukam* 186.

U I mn. ž. r. *e*-deklinacije Magner bilježi *ženama/ženami*, dok u *Sodomi* dolazi: *s takvimi beštijami* 148, *s timi paradami* 149, a u I mn. ž. r. *i*-deklinacije ZKG ima *stvarima/stvarimi*, dok je u *Sodomi*: *s črlenimi lasi* 170.

Iz rečenoga proizlazi da je imenski morfološki sustav u *Sodomi* tradicionalniji od onoga zabilježenog na terenu pedesetak godina kasnije.

Osim toga, u *Sodomi* su uobičajene tipične kajkavske crte poput upotrebe kratke množine u m. r.: *roge* i *repe* 154.

U N m. r. dolaze i određeni i neodređeni oblici pridjeva, u ZKG-u češći su određeni (Magner 1966: 26), a u *Sodomi* pronalazimo suviše malen broj primjera za siguran zaključak: *pošten muž* 138, *tak lepi posel* 140, *mlad se čovek menja* 154, *bil je tak lepi dan* 180.

U komparaciji pridjeva Magner u ZKG-u uočava raznolikost sufikasa, dok su u *Sodomi* dominantni *-š/-eš-*: *vekše* 144, *mlajšu* 158, *najmlajša* 159, *jeftineši* 170, *jakša* 187. Šojat (1998: 52) naglašava da je upravo sufiks *-eši* najčešće bilježio u starijih govornika ZKG-a, a taj je sufiks kasnije potiskivan književnim štokavskim *-iji*.

²⁴ Primjeri u *školi* 153, u *zimi* 156 tipografske su pogreške jer u rukopisu dolazi *v*.

Magner primjećuje da skraćeni oblik zamjenice *ona* u akuzativu ZKG-a češće glasi *ju* nego *je*, a u *Sodomi* dolazi jedino *ju* 142, 143, 162 itd.

Kao i u ZKG-u, i u *Sodomi* instrumental osobnih zamjenica glasi: *pred menom* 140, 142, *s menom* 164.

Magner bilježi da upitna zamjenica za živo u ZKG-u glasi *ko*, dok u *Sodmi* dolazi isključivo u književnojezičnome obliku: *tko* 2x 138 (te *netko* 141, *nitko* 145).

Zajednička je ZKG-u i jeziku *Sodome* upotreba sinkopiranih oblika brojeva 11–20 (*petnajstoga* 138, *dvanajsti* 156), a razlikuju se u tome da ZKG ima skraćeni oblik *jen*, dok u *Sodomi* dolazi: *jeden* 153, *jednu* 161, ali i *jemput*.

Vežano za glagole, u jeziku *Sodome*, a za razliku od ZKG-a, dolazi samo kraći oblik 3. l. mn. prezenta: *se plaču* 140, 154, s time da kajkavski analoški oblik dolazi okamenjen u frazi: *zvoleju vuglena* 191.²⁵ Glagol *šteti* u paradigmi prezenta češće dolazi u punome obliku, bez ispadanja *h-*: *hoćete* 139, *hoću* 152, a iznimno: *kam oću ž njimi?* 141, dok su kolebanja i glasovne promjene uočene u gl. pridjevu: *htel* 138, *htela* 144, *ni štela* 149. Negativni oblik glasi: *ne će* 158 i Galović ga piše odvojeno, kao i primjere: *ne mrem* 139, *ne smeš* 140 i sl. Glagol u značenju 'tražiti' dolazi i u *Sodomi* i u ZKG-u u kajkavskome ruhu: *iskati* 138, *iščem* 177, kao i glagol *početi*: *počme* 149 (ispravljeno prema rukopisu) i 185. Glagol u značenju 'moći' također je tipično zagrebački u *Sodomi*: *morem* 138, *ne mre* 138, a samo iznimno dolazi oblik: *mogu* 143 (iz pisma lika Pepeka, dakle formalniji stil). Imperativi su također kajkavski: *rečite* 137, *najte se srditi* 138, *hodi* 157, *reči* 157, *hote* 164. Futur se tvori perifrastički sa svršenim oblikom glagola *biti* i glagolskim pridjevom radnim: *bum vidla*, *bute držali* 139. Oblik glagola *biti* dolazi skraćen: *bum*, *bu*, osim iznimno: *budem* (Pepek 143), *bude* (Rezika 150 – podatak ispravljen prema rukopisu). Jedino u poštapalici dolazi iznimno futur I: *kaj ćete* 137. Glagolski pridjev radni u m. r. redovito završava na *-i*: *došel* 138, *čul* 141, *rekel* 141, *videl* 157, tako i u pluskvamperfektu i u kondicionalu: *mu je bil našel* 140, *da je bil došel* 177. U *Sodomi* je uobičajena i upotreba svršenoga prezenta za izricanje buduće radnje, kao uostalom i u ZKG-u i u kajkavštini uopće: *ja ga već otpravim* 161, *ostavim ga i otidem z decom* 179 i sl.

Uobičajeno se u *Sodomi*, kao i u ZKG-u, rabi: N u vokativnoj ulozi: *draga gospa!*, *gospa hausfrau* 138, *čuješ*, *kuma* 140, *ti bedak* 151 i sl. Također je uobičajena i češća povratnost određenih glagola, kao i u ZKG-u, a za razliku od standarda: *nek se vi legnete* 139, *sem se navrnula* 140, *sedni se* 140, *kak se plaču* 140. U *Sodomi* pronalazimo i prijedložni instrumental: *s tim bolje* 148; A=G za neživo u m. r.: *moram poreza plaćati* 138, *posla iskati* 140, *zakrpati Ivičinog kaputa* 145, ali ne uvijek: *bu mi pokazala štof* 143, *imali smo tituluš* 156; upotrebu riječi *jedan* u funkciji člana: *u jednom auzlagu* 154, *pri jednoj puci* 159, *fakini jedni* 168, *v jednoj fabriki* 177; enklitiku *si* koja se u standardu smatra redundantnom: *buš si oči pokvarila* 149, *ne kupiš si niš* 151, *zemite si knjige* 155; glagolske enklitike na početku rečenice: *si donesla* 149, *si razmel?* 157, *si sam doma* 183 i

²⁵ Za usporedbu ćemo spomenuti da u govoru Zagorkina Lacike Petka dolazi generalizirani kajkavski završetak *ju-*: *nek samo izvoliju* 512, *hoćeju* 513, *veliju* 513, *hitiju* 514, *pogodiju* 516 i sl.

sl. Zanimljiva je i u kajkavskome uobičajena upotreba: *od toga* umjesto *o tome* uz glagole govorenja: *navek smo se od toga spominjale* 144, *nemoj mi više niš od toga govoriti* 151. i sl.

U leksiku *Sodome*, kao i u ZKG-u, uočeni su brojni inojezični utjecaji, od kojih je daleko najjači njemački,²⁶ a rjeđe dolaze hungarizmi i posuđenice iz drugih jezika (talijanskoga, francuskoga i dr.): *fakin* 138, 188, *hasni* 138, *kuražen* 'hrabar' 157, *škatula* 182 i dr.

Ne treba smetnuti s uma da je jezik *Sodome* namijenjen izvođenju na pozornici, a da bi drama bila autentična, autor upotrebljava i bogatu frazeologiju.²⁷

Vrlo su zanimljivi primjeri prebacivanja kodova do kojih dolazi u sceni u kojoj djeca – građani kajkavci – uprizoruju kod kuće dio iz bajke *Trmoružica* te replike izgovaraju književnim štokavskim jezikom, dok u međusobnim didaskalijama govore kajkavski.²⁸

Analiza jezika Galovićeve nedovršene drame *Sodoma* iz 1911. godine pokazala je veliku sličnost toga jezika s opisom zagrebačke kajkavštine Thomasa Magnera iz 1966. godine, iako ih dijeli vremenski procjep od 55 godina. Pojedina Galovićeve odudaranja od Magnerove analize, osim vremenskim odmakom, moguće je objasniti iz triju pozicija:

a. Pod utjecajem svoga peteranskoga govora Galović: upotrebljava *a > e* u pomoćnome glagolu *biti*: *sem*; rabi češće prefiks *pre-* umjesto *pro-*; ima dosljednu depalatalizaciju *l > l*; uglavnom mijenja *čr-* > *cr-* te rabi konzervativniji imenski morfološki sustav.

b. Pod utjecajem književnoga jezika Galović piše premetnuto: *sve*, *sav*; razlikuje *č/ć*; rabi zamjenicu *tko*, a ne *ko*, te u 3. l. mn. glagola rabi kratak nastavak: *plaču*²⁹.

c. Pod utjecajem medija u kojem stvara – pisanoga teksta – ignorira zamjenu krajnjih zvučnih konsonanata bezvučnima, kao uostalom i u druga dva analizirana djela.

3.2. Nedovršeni roman *Rastanak*, 1914.

Fran Galović predviđao je da će roman *Rastanak* imati 20 poglavlja s epilogom, a dovršio ih je svega pet (Benešić 1940: 72). U tom se djelu tematizira tjeskoba glavnoga

²⁶ Npr. *pajnkrt* 'izvanbračno dijete' 138, *hausfrau* 'kućevlasnica' 138, *brifreger* 'poštar' 142, *aufpuc* 'ukras' 150, 152, *feš puca* 'pristala djevojka' 157, *giltati* 'vrijediti' 165, *melšpajz* 'kolač' 180 i dr.

²⁷ Npr. *mislila bi da mi je troje sunce zišlo* 140, *jezik preveć ide komu* 161, *malo je vudren* 170, *stati kak mrtev* 178, *delas kakti živinče* 184 i sl.

²⁸ IVICA: *Sad pitaj: „Što to radite, stara majčice?”*

LJUBICA: *Što to radite, stara majčice?*

IVICA *Tončeku: Znaš, kaj buš odgovoril?*

TONČEK: *Predem!...*

IVICA: *To moraš drugač reći!* (str. 166, 167) itd.

Taj nam primjer govori da je Galović uložio veliki napor u stvaranje jezično autentične dramske slike, suprotstavljajući standard i domaći kajkavski gradski idiom bez vrijednosnoga suda prema bilo kojemu. Brojne slične jezične nijanse, o kojima će biti više riječi u nastavku rada, pokazatelj su Galovićeve istančana osjećaja o tome tko, kada i kojom kajkavštinom govori u hrvatskome društvu s početka 20. stoljeća.

²⁹ Kratak nastavak stariji je oblik koji se javlja i u kajkavskim govorima i u kajkavskome književnom jeziku (uz analoški proširen) tako da ne možemo sa sigurnošću tvrditi da ga je Galović upotrijebio pod utjecajem štokavskoga književnog jezika, no ostaje činjenicom da je analoški proširen nastavak obilježje zagrebačkoga gradskog govora (usp. Šojat 1979: 130), a Galović ga, za razliku od Zagorke, ne upotrebljava.

lika Franje Blažotića zbog nemogućnosti povratka u izvornu seosku sredinu te zbog nesnalazjenja u novoj, gradskoj.³⁰

Analiza je pokazala da Galović u dijalogima rabi kajkavski peteranski idiom, govor svoga rodnoga mjesta, ponajviše u svrhu karakterizacije likova. Štokavski govore glavni lik Franjo, koji je na školovanju u Zagrebu, njegov otac³¹, župnik, seoski učitelj i gazdarica u župnom dvoru. Kajkavski govore Franjina maćeha Dora, brat Miško i sporedni likovi iz seoske sredine. Da se radi o kajkavskom mjesnom govoru Galovićeve rodnoga Peteranca upućuju sveukupna jezična obilježja o kojima će više biti riječi u odjeljku u kojem će se govoriti o jeziku zbirke *Z mojih bregov* te, usporedno, o jeziku romana³². U djelu se spominju neki stvarni lokalni toponimi iz okolice Peteranca (*Stari Grad*³³ 166; *V Loke* 172; *U Žirovnjaku* 181). Zabilježeno je niz još i danas u Peterancu učestalih prezimena, uključujući i prezime glavnoga lika (*Blažotić, Benotić, Blažek, Gaži, Ilotić, Požgaj*). Rabi se specifičan kajkavski leksik: *vre* 152; ne mrem *zagoniti* kak se ta pasmina zove 158, *dojača* 158; *tijam* 'čak' 183; uporaba negacije s nenaglašenim oblikom zamjenice za 3. l. *kak te nega doma* 153; lokalna frazeologija („Za jedan keblič pšenice *ne pojedmo slepce vodit*³⁴.” 175; „A si so navčeni, kaj bi im *svate pripravlala*³⁵.” 175; „*Zavijajo, kak da bi cucku na rep stal*³⁶.” 175) i dr.

I u zbirci *Z mojih bregov* i u kajkavskim replikama u *Rastanku* pojavljuju se varijacije sličnih motiva, naravno sa stilskim razlikama: *Pripeče sonce, mušice lečo, / Megle se vre po ledinaj vlečo – Pod breskvami; Gle one megle, kak se dižo. I sonce tak pripече...* – *Rastanak* 152. Jezik je kajkavskih replika/interpolacija u romanu *Rastanak* potpuno isti kao i u zbirci *Z mojih bregov*, osim na početku romana gdje imamo kratak dijalog između slučajne prolaznice, židovke i kočijaša.³⁷

³⁰ U romanu ima niz poveznica s Galovićevim biografskim podacima. Tako se, primjerice, glavni lik Franjo, nakon odluke da napušta svećeničko zvanje, odlučuje za studij klasične filologije i slavistike koji je završio i Fran Galović, a poznata je i njegova sklonost i ljubav prema učenju jezika (Benešić 1940: 10). „*A veselilo ga je to učenje jezika. Nalazio je u tom neku osobitu slast i užitak, pa je stoga i odlučio, da će na sveučilištu studirati staroklasičnu filologiju i slavistiku. Bit će interesantno, a onda – tko zna danas sutra... On je bio uvijek dobar đak, pa može se svašta dogoditi...*” (*Rastanak* 159).

³¹ Opis Franjina otac: *Bio je po običaju obučen na gradsku, a i govorio je još uvijek onako, kako se naučio kod soldačije, dok je još bio feljbaba za granice.* (*Rastanak* 154).

³² Jezična je analiza rađena na temelju objavljenih radova o peteranskome govoru (M. Lončarić, 2005; J. Maresić i M. Menac Mihalić, *Frazeologija križevačko-podravskih govora s rječnicima*, Zagreb, 2008.) i dodatnih vlastitih istraživanja. Ti su jezični podatci uspoređeni s jezikom Galovićevih djela – zbirke *Z mojih bregov* i nedovršena romana *Rastanak*.

³³ *Kuću je gradió... pradjed očev. ...a kad je kupio u Starom Gradu veliki vinograd, vozili su se svake nedjelje tamo.* (*Rastanak* 166). Poznato je da su Galovići imali vinograd u naselju Širovice, u Starom Gradu kraj Koprivnice.

³⁴ U značenju 'nećemo se obazirati na sitnice'.

³⁵ U značenju 'dobro ugostiti koga, pripremiti dobru hranu'.

³⁶ U značenju 'jednolično se glasati, tuliti; loše pjevati'.

³⁷ U tom kratkom dijalogu dolazi do interferencije urbanoga kajkavskoga i štokavskoga: *Kaj niste znali zeti još jen sic? Nego bum z vami sedela naprvo, kakti za paradu! I sva bum zašpricana od toga blata. Kočijaš joj odgovara: Kaj ćete, gospa, kad sem se žuril. Nesem dospel... A sad idemo već jemput!* 151. Štokavizmi su *niste, sva*, a da se radi o urbanom kajkavskom upućuje prezent pomoćnoga gl. *biti* u kojemu imamo glas u na mjestu stražnjega nazala (*bum, jemput*).

U štokavskim dijelovima romana, opisima prirode, seoske i gradske sredine te opisima psiholoških stanja glavnoga lika pisac rabi brojne (staro)hrvatske lekseme ili specifična leksička značenja koja su karakterističnija ili su se više očuvala u kajkavaca³⁸ te lekseme s kajkavskim fonološkim obilježjima: *spominjati se* u značenju 'razgovarati'; *zgužva* 150; *bobirao* 150; *naprvo* 152; *ljesa* 153; stol je bio prostrt i tanjuri *pometani* 154; *gorice* 156; tri dana kako *podjedno* pada kiša 164. U štokavskim se dijelovima teksta sporadično pojavljuju i neke druge kajkavske morfonološke i ine specifičnosti, npr. izostanak druge palatalizacije: *miris majkine dušice* 188; glagol *školati se* 155, bez infiksa -ov-; prefiks *pre-* umjesto *pro-* (*prešli kroz jednu mlaku* 152) i dr.

Dijalog pri susretu na željezničkoj postaji između Franje i brata Miška odvija se na dva različita jezična sustava – kajkavskom i štokavskom. U tom se dijalogu materijalizira unutarinja podvojenost glavnoga lika. Kajkavski jezični izraz više ne služi samo kao sredstvo karakterizacije lika već je odraz unutarnjega bića glavnoga lika, njegovoga drugog ja.³⁹ Nakon dvojbe, straha i nelagode hoće li ga tko dočekati na željezničkoj postaji, dolazi do obrata, kao da ga je dočekao njegov unutarnji najintimniji dio – mirna, vedra osoba, potpuno uronjena u izvorni zavičajni jezik i svijet kojem pripada. Međutim, komunikacija se odvija na površini, oko svakodnevnih stvari te nema prave povezanosti između ta dva lika.⁴⁰

Roman je, iako nezavršen, vrijedan pažnje i s obzirom na književnoumjetničku vrijednost, a sasvim sigurno i s jezičnoga aspekta. Izvorni kajkavski peteranski govor pridonosi uvjerljivosti djela, likovi su stvarni, uronjeni u konkretnu sredinu, a glavni je lik nositelj konflikta izazvanoga odvajanjem od izvornoga okružja iz kojega je istrgnut. Slojevitošću značenja, simbolikom, izvrsnim opisima psiholoških stanja glavnoga lika, prikazom socijalnih odnosa, odabirom naizgled jednostavnoga jezičnoga izraza kojim se otvara cijeli spektar značenja roman je dokazom Galovićeve istinskoga književnoga dara.

3.3. Nedovršena pjesnička zbirka *Z mojih bregov*, 1914.

Tematikom, motivima i simbolikom Galovićeve je kajkavska poezija u suglasju s nekim njegovim štokavskim pjesmama, ali još više s motivima i ugođajem u nedovršenu romanu *Rastanak*. Kroz njegova se djela provlači čežnja za izgubljenom mladošću, zaviča-

³⁸ Poznato je da nenormirani idiomi dobro čuvaju arhaičnije slojeve jezika.

³⁹ Temeljna je dvojba Galovićevih kajkavskih stihova izrečena u središnjoj pjesmi zbirke *Z mojih bregov*, *Kostanj*, gdje se problematizira pitanje odlaska i nemogućnost povratka (*Ja nazaj već ne mrem, da bi baš i štel, / Drugi me je život odnesel i zel.*), kao i pitanje podvojenosti unutar lirskoga subjekta (usp. npr. interpretaciju te pjesme u: Solar 2010: 54–62).

⁴⁰ „No, si došiel?” *nasmiješi mu se brat pritežući vojke.* – „Čakaj tu malo, ja mam obrnem tam, gde je širje.”...

„Metni ga samo otraga. Ove pakete možemo metnuti i naprvo.”

„Denem ga je vre, samo ti hodi gore.”

Kad su krenutli, upita Miško:

„Si mislil sigurno, da me ni ne bo?”

„Mislio sam, da niste dobili pismo.”

„Ah, kaj ga ne bi dobili?! Nego ov vrage zapre rampo još pol vure prvo, neg cug dojde. Nesem mogel prek.”

„Tu je bila jučer kiša?” 151–152.

jem, domom te spoznaja da povratak više nije moguć: *I kadikad bi mu došlo, te je i požalio, što nije ostao... Rastanak* 189. I roman *Rastanak* i kajkavsku zbirku pisao je u istom razdoblju. U kajkavskim su se stihovima univerzalno, zavičajno i osobno najviše proželi i dosegli visoku umjetničku razinu.

Pjesme su pisane izvornim govorom Galovićeve rodnoa mjesta Peteranca. To je ujedno i, kako je to u svojem radu *Galovićeve i današnja peteranska kajkavština* istaknuo M. Lončarić (2005: 248), prvi zapis toga govora s početka 20. st. Tu su svakako i već navedene kajkavske interpolacije u romanu *Rastanak*. Prve je znanstvene podatke o tom govoru iznio S. Ivšić 1936. u raspravi JHK⁴¹ određivši ga kao govor koji pripada mlađoj revolucionarnoj, III. skupini kajkavskoga narječja, ili, prema teritorijalnom nazivu, turopoljsko-posavskoj grupi.

Od kajkavskih obilježja vrijedno je izdvojiti nekoliko karakterističnih jezičnih crta.

Samoglasnik *o* dolazi na mjestu stražnjega nazala i slogotvornog *l̥* (*A pot je dog i dogši bo... – Pred večer*⁴²; *Sonce i zemla diše – Višnje; soza – Pozdravljenje*. Tako je i u kajkavskim interpolacijama u rukopisu *Rastanak* (*sonce* 152; *V Međimorju je toča potokla se* 172; *Bom držala z rokom*. 174; *dižo* 182).⁴³

Prema jednoj specifičnoj crti razvoja u vokalizmu, a to je otvoreno *e* na mjestu poluglasa (*dĕn, dĕņeš, mĕgla*), Mijo Lončarić sugerira da bi porijeklo Peterančana moglo biti s pokupskoga ili posavskoga područja (Lončarić 2005: 250). Refleks jata je zatvoreno *e* (*rĕč, mĕšto*).

Stih iz pjesme *Lastavice* čitao bi se ovako: *Dōšle so dĕņeš. Viđel̥ sĕm dvĕ*⁴⁴. Navedena se fonološka obilježja ne mogu iščitati iz rukopisa zbirke *Z mojih bregov* kao ni iz rukopisa romana *Rastanak*.

U peteranskome govoru dolazi do depalatalizacije glasa *l̥*: *I dobrĕ sem vole, malko sem i pil; Kaj tebe ova zemla niš ne mami? – Kostanj*. Ipak, u nekim se leksemima *l̥* realizira, i to, ako je sekundarnoga postanja: *Lozje se kraj kolja leko zible – Grozdje; S podolja seno diši – Lepa Kata; zelja – Rastanak* 172). U izvornom se rukopisu i sâm Galović, ponekad, dvoumi oko izbora ostvaraja glasa *l̥*. U naslovu pjesme *Pozdravljenje* u prvotnoj je varijanti pisalo *Pozdravljenje s lj*. A u pjesmi *Kostanj* koja počinje stihom *Prijatelj moj stari...*, prvotno je pisalo *Prijatelj*⁴⁵ te, naknadno, olovkom ispravljeno. Očigledno je da je Galović, pomnjev, kakav je bio, išao naknadno provjeravati i takve detalje koje je možebitno zaboravio ili su mu se kao izvornom govorniku neutralizirali uporabom drugoga, nekajkavskoga idioma.

⁴¹ Stjepan Ivšić, „Jezik Hrvata kajkavaca”, *Ljetopis JAZU*, sv. 48. za god 1934./35., Zagreb, 1936.

⁴² Citati su iz zbirke *Z mojih bregov* navedeni prema izvornom rukopisu, NSK R 6017/38.

⁴³ Primjer *put* (*Rastanak* 153) priređivačeva je omaška, usp. rukopis, str. 4: *To je već drugi pot napravila*.

⁴⁴ U *Sabranim djelima* u izdanju Ogranka Matice hrvatske u Koprivnici (2005), dr. M. Lončarić označio je naglaske na svim napisanim pjesmama zbirke *Z mojih bregov* te objavio do sada najpotpuniji rječnik manje poznatih riječi peteranskoga govora.

⁴⁵ Navedeni su primjeri iz pisanoga teksta u kojem pjesnik rabi slova knj. hrv. j., pa u skladu s tim i glas *l̥* bilježi dvoslovom *lj*.

Palatal *ń* ostaje nepromijenjen: *na prislonjo, kraj granja – Plavo nebo*. Glas *h* pojavljuje se u sustavu (*Pod orehom, čehulka – Grozdje*), pa i tamo gdje mu po etimologiji nije mjesto (*s kroha – Međaš*). Uobičajeno se mijenja u inicijalnom skupu *hr > vr* u primjeru *vrpa – Klet*, te u L mn. ž. r. *-ah > -aj* (*po ledinaj – Pod breskvami*).

U konsonantizmu ostaje nepromijenjen lateral *l* na kraju sloga (*štel, odnesel, zel – Kostanj; mogel, otišel, bojal – Rastanak 152*).

Peteranskom su govoru svojstvene i promjene u okviru konsonantskih skupova kao i većini kajkavskih govora, npr.: *pt > ft* (*ftice – Lastavice*); *tm > km* (*kmica – Lepa Kata*); *ht > št* (*štel – Kostanj; *st', *sk' > šč* (*puščal – Kopači; pritišče, stišče – Jesenski veter; blešči – Lepa Kata*); **zd' > žđ* (*dežđa – Kum Martin; Rastanak 152*).

Sekundarni konsonantski skupovi *tj, dj < *tǝj, *dǝj* ostaju nepromijenjeni: *tretji – Kopači; listje, grozdje – Grozdje*.

Palatalno **r'* daje *rj* u očekivanim pozicijama (*morja; zorja – Pod breskvami; k večerje – Rastanak 158*).

U govoru postoji ograničenje u distribuciji samoglasnika na početku riječi. Protetsko *j* dolazi ispred inicijalnoga samoglasnika *o* (*jogenj, z jognišča – Kum Martin*). Protetsko *v* dolazi inicijalno ispred *u* i *o* (*< ǝ*) na početku riječi (*vužgana – Pred večer; na šest voglov – Klet; vože – Rastanak 183*). Glas *v* dolazi i između dvaju vokala (od kojih je drugi *o < *ǝ*) unutar riječi da bi se izbjegao hijat (*pavočin – Klet*).

Prijedlog/prefiks *v* (*< vǝ*) te iskonsko *u* stopili su se u jedinstven fonem *v*, odnosno u fonemski skup *vu* kada to zahtijeva konsonant ili konsonantski skup koji slijedi: *v hižo – Klet; vu nje – Kum Martin; vžije – Kum Martin; vmrli – Kostanj; vumreti – Kum Martin*. Nekadašnja je opreka *vǝ ≠ u* neutralizirana i iza vokala: On je *zavzet – Kum Martin; povčiniši – Rastanak 188*. Vokal *u* (*< ǝ*) pojavljuje se u primjerima: *vune – Kum Martin; vun – Rastanak 178; Vuzem – Rastanak 174*.

Galović u pjesmama ne bilježi fonetske osobine govora, a niti sve fonološke. U grafiji se služi slovnim znakovima hrv. knj. jezika. Ne bilježi zamjenu krajnjih zvučnih konsonanata bezvučnima (npr. *nož – vdož; beg – breg – Kopači*). Ne bilježi ni jednačenje po zvučnosti unutar morfološke riječi (*dogši bo – Pred večer; vkraj, vpiči – Rastanak 158*), a niti jednačenja po zvučnosti na granici atoničke i toničke riječi (*v srcu – Mojemu ocu, v peči – Kopači*). U izvornom su rukopisu zbirke na više mjesta označeni naglasci na pojedinim riječima kada je to potrebno radi razumijevanja značenja riječi ili praćenja ritma stiha (*Višnje cvetò kak mleko; Dogo granjè je leko – Višnje; To sè ti prejde – Međaš*). I u rukopisu romana *Rastanak* sporadično su označeni naglasci ili zanaglasne dužine radi razumijevanja teksta (*Onda bi sè k vrugu otišlo – Rastanak, ruk. 3. str.; oko ogradâ – Rastanak, ruk. 4. str.*)⁴⁶.

Uobičajena je uporaba glagola s povratnom zamjenicom u *A* i *D* (*se, si*) kao i općenito u kajkavskom narječju (*Oblak stal se dog – V trsju; plakal se boš – Kostanj; Bo se i klila – Rastanak 164; Škrilake smo na travo si deli – Plavo nebo*).

⁴⁶ U većini slučajeva priređivači rukopisa vjerodostojno prenose Galovićeve naglasne oznake.

Dvojina je izgubljena: V podrumu bode našel *bednje tri – Stari grad*; I preplečo se tri *muškati* š njom – *Grozdje*.

U DL jd. imenica i pridjeva ž. r. te osobnih zamjenica nastavak je *-e*: Na *glave – Lepa Kata*; Vu *mesečine mlačne – Pred večer*.

Futur se tvori pomoću glagolskoga pridjeva radnog i prezenta glagola *biti* (dok *plakal se boš – Kostanj*; *bomo otišli skoro i mi! – Međaš*; *Bom držala z rokom. – Rastanak* 174).

Nenaglasnice mogu doći na početku rečenice kao što je uobičajeno u kajkavskom narječju: *Se je razletelo po grabe* (*Rastanak* 174). Položaj negacije u glagola je obično takav da je glagolska klitika antepionirana negaciji, a često i razdvojena od nje kojom drugom naglašenom ili nenaglašenom riječi: *sem ti ne ni povedala* (*Rastanak* 189); *još je nigdar ne bilo tuliko orehov na njem* (*Rastanak* 184). U 3. l. jd. prezenta u značenju 'nema' rabi se lik *nega* (njega *nega – Pozdravljenje*; imamo i *sajmišče, kak te nega doma – Rastanak* 153).

U zbirci je, kao i u romanu *Rastanak*, važna odrednica jezičnoga izraza (staro) hrvatski leksik sa specifičnim karakteristikama kajkavskoga razvoja⁴⁷: npr. *dišati, genoti se, zdenec, vre, kmica, globok, robec, jogenj – Lepa Kata*.

4. Zaključak

Unatoč nepovoljnim sociolingvističkim prilikama koje su ju zadesile u drugoj polovici 19. stoljeća, kajkavština je osim u narodnim govorima nastavila živjeti i u knjizi zahvaljujući ponajprije književnicima moderne. Jedan je od prvih modernista koji je u svome radu prigrlio i nestandardni idiom upravo Fran Galović. Talentiran i vrijedan zaljubljenik u pisanu riječ i u pisanje, Galović je za sobom ostavio zavidan opus (nedovršenih) djela od kojih je većina u štokavskome ruhu, dok u trima znatnu ulogu igra kajkavština. Jezičnom analizom tih, nažalost, nedovršenih djela (drame *Sodoma*, romana *Rastanak* i pjesničke zbirke *Z mojih bregov*), ustanovile smo da je Galović upotrebljavao dva tipa kajkavskoga jezičnoga izraza:

a) urbani zagrebački kajkavski govor (*Sodoma*, 1911.);

b) mjesni peteranski govor (*Rastanak*, 1914., *Z mojih bregov*, 1914.).

Također, u tim je djelima kajkavštinu upotrijebio na nekoliko načina:

a) kao izražajno sredstvo ravnopravno štokavštini ili kojem drugom jeziku, a kojim su napisana cjelovita djela – u *Sodomi* i u zbirci *Z mojih bregov*;

b) kao kajkavske interpolacije unutar štokavskoga teksta, bilo iz urbanoga kajkavskoga, bilo iz mjesnoga kajkavskog govora, koje služe kao stilsko izražajno sredstvo – umeću se pojedine riječi ili dijelovi teksta da bi se okarakterizirao lik – u *Rastanku*;

⁴⁷ Obično su sva izdanja zbirke popraćena manjim kajkavsko-štokavskim rječnikom, tumačem manje poznatih riječi.

c) kao pojedinačne lekseme ili druga jezična obilježja karakteristična za kajkavski jezik u štokavskim tekstovima – u *Rastanku* je nešto više takvih primjera, a u drugim pripovijetkama ih nema u većem broju.⁴⁸

Izvori

Galović, Fran (1911) *Sodoma*, rkp., Nacionalna i sveučilišna knjižnica (R 6015/IV).

Galović, Fran (1914) *Rastanak*, rkp., Nacionalna i sveučilišna knjižnica (R 6016/5).

Galović, Fran (1914) *Z mojih bregov*, rkp., Nacionalna i sveučilišna knjižnica (R 6017/38).

Literatura

Batušić, Nikola (1976) *Hrvatska drama od Demetra do Šenoe*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.

Benešić, Julije (1940) „O životu i radu Frana Galovića”, *Pjesme* (1), ur. Julije Benešić, Binoza, Zagreb, 7–106.

Benešić, Julije (1985–2013) *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, sv. 1–13, Zagreb.

Galović, Fran (1942) *Rastanak. Pripovijesti II.* (1912–1914), ur. Julije Benešić, Hrvatski izdavački zavod, Zagreb, 150–190.

Galović, Fran (2005) *Pjesme. Sabrana djela Frana Galovića*, knj. I., gl. ur. Milivoj Solar, Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, Koprivnica.

Galović, Fran (2009) *Sodoma. Drame II.*, gl. ur. Milivoj Solar, Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, Koprivnica.

Hernández-Campoy, Juan M. i Natalie Schilling (2012) „The Application of the Quantitative Paradigm to Historical Sociolinguistics: Problems with the Generalizability Principle”, *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre, 63–79.

Lončarić, Mijo (2005) „Galovićeve i današnja peteranska kajkavština”, *Kajkaviana & Alia: Ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*, 248–253.

Lončarić, Mijo (2014) „Galovićeve i Miškinina kajkavština”, *Zbornik radova znanstvenoga skupa Domaća rič 11 održanoga 20. travnja 2013. u Biogradu na Moru*, ur. Vjekoslav Čosić, Biograd na Moru – Zadar, 81–94.

Magner, Thomas F. (1966) *A Zagreb Kajkavian Dialect*, Pennsylvania State University Studies 18.

Milroy, James (2012) „Sociolinguistics and Ideologies in Language History”, *The Handbook of Historical Sociolinguistic*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre, 571–584.

⁴⁸ Npr. u pripovijetci *Jesenje magle: povapnit će je izvana 5*, nije mogla da *pogutne 29*; u pripovijetci *Svekar: nije čula takova mirisa 'nije osjetila takova mirisa' 51*, *podojila je 'pomuzla' 52*, *daj mi mira 44 A=G* itd.

- Romaine, Suzanne (1988) „Historical Sociolinguistics: Problems and Methodology”, *Sociolinguistics/Soziolinguistik. An International Handbook of Science of Language and Society*, ur. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Berlin – New York, 1452–1469.
- Schneider, Edgar W. (2002) „Investigating variation and change in written documents”, *The Handbook of Language Variation and Change*, ur. J. K. Chambers, Peter Trudgill i Natalie Schilling-Estes, Blackwell, Malden, Oxford, 67–96.
- Skok, Joža (1996) „Kajkavska obilježja hrvatske dramske književnosti od ilirizma do danas”, *Kajkaviana croatica: Hrvatska kajkavska riječ*, ur. Alojz Jembrih, Zagreb – Donja Stubica, 209–228.
- Solar, Milivoj (2010) „Galovićevo književno djelo”, *Prilozi. Sabrana djela Frana Galovića*, knj. VI., gl. ur. Milivoj Solar, Ogranak Matice hrvatske Koprivnica, Koprivnica, 5–158.
- Sović, Ivan (1988) „Kajkavske crte u Leskovarovu jeziku”, *KAJ: časopis za kulturu i prosvjetu*, XXI, I-II, 41–48.
- Šojat, Antun (1979) „O zagrebačkom kajkavskom govoru”, *Rasprave* 4–5, 125–134.
- Šojat, Antun (1998) „Zagrebački gradski govor u prošlosti i sadašnjosti”, *Zagrebački kaj: govor grada i prigradskih naselja*, ur. Šojat, Antun, Vida Barac-Grum, Ivan Kalinski, Mijo Lončarić, Vesna Zečević, Zagreb, 1–88.
- Zagorka, Marija Jurić (1917/1973) *Jalnuševčani. Pučki igrokazi 19. stoljeća*, ur. Nikola Batušić, Zagreb, 471–554.

SUMMARY

Jela Maresić, Bojana Schubert

THE KAJKAVIAN DIALECT IN FRAN GALOVIĆ'S WORKS

The Paper analyzes the Kajkavian dialect in Fran Galović's literary works: the unfinished Kajkavian collection of poems *Z mojih bregov* (1914), the unfinished novel *Rastanak* (1914), and the unfinished play *Sodoma* (1911). In these works the author uses, in various ways, the urban Zagrebian Kajkavian dialect and the local Kajkavian dialect of Peteranec. The paper also includes an overview of the general literary tendencies of the literary movement in which Galović took part and which is called 'Moderna'. The authors also deal with some of the most important editions of Galović's works, and they base their linguistic analysis on the manuscripts that are kept in the National and University library in Zagreb.

Key words: *Fran Galović; urban Zagrebian Kajkavian dialect; local Kajkavian dialect of Peteranec*